

Y GLUDERAU

Enwir yr ardal benodol hon ar ôl tomen neu bentwr o greigiau; a dim ond un cluder 'pentwr, tomen' oedd ar un adeg. Mae'r copaon creigiog ar chwâl yn ganlyniad oerni enfawr yn ystod yr Oes Iâ diwethaf, byddai'r copaon yn sefyll allan rhwng y rhewlifoedd, a elwir yn nunatak yn iaith yr Innuït. Mae ochrau Tryfan yn enwog fel safle hanesyddol i ddringwyr o'r ychydig gopaon lle mae angen dwylo fel arfer i sgramblo at ei ben. Mae clogwyni Cwm Idwal o ddiddordeb mawr hefyd; un o'r prif ardaloedd lle gwnaed arolygon botanegol cynnar ym Mhrydain, yn ogystal â bod yn sbardun i Darwin sylweddoli bod rhewlifoedd wedi erydu'r dirwedd ar un adeg.

Carreg Wastad SH 626571

Carreg 'craig, clogwyn' + *gwastad* 'fflat, llyfn'; wrth edrych ar y clogwyn ni all fethu sylwi ei frig syth ac union.

Castell y Geifr SH 637594

Castell 'caer' ble mae'r geifr dal yn crwydro heddiw; yn gyfeiriad doniol at glogwyn brau. Enw digon syml, mae'r gair *gafr* yn deillio o'r Frythoneg **gabro*-, Celtaidd Cynnar **gabro*- o wreiddyn Indo Ewropeaidd **kapr*-. Elfen gyffredin mewn nifer o enwau lleoedd.

Clogwyn Bochlwyd SH 657597

Mae'r clogwyn, y llyn a'r cwm wedi eu henwi ar ôl y nant sy'n llifo allan o'r llyn, gyda chreigiau ar y ddwy glan, dyna'r - *boch* 'ochrau' + *llwyd* 'tywyll'.

Clogwyn Du Ymhen y Gluder SH 646581

Weithiau mae angen mwy o esboniad, enwedig os yw'r disgrifydd yn un cyffredin; clogwyn 'craig' + *du* 'tywyll' + *ymhen* 'ar ben' + *y* + *gluder* 'tomen' - sef yr un sy'n agos i gopa Gluder Fawr. Nid yw'n enw newydd fel y dywedir rhai, yr oedd Edward Lhuyd yn cyfeirio ato wrth nodi planhigion: '*Graminifolia plantula Alpina capituliz A Mountain grass leav'd Plant with heads like the Cluster-pink. In the pastures at the foot of a certain high rock call'd Clogwyn du ymhen y Glyder in Caernarvonshire.*' (1694) ac yn y Britannia Camden (1722) fel y *Klogwyn dû ymhèn y Glyder*.

Clogwyn y Geifr SH 638589

Mae'r enw Clogwyn y Geifr yn enw eithaf diweddar, un a ffurfiwyd yn y 1930au yn ôl rhai. Y Castell oedd yr enw i rai ffermwyr lleol gyda'r enw Castell y Geifr fel enw graig ar Y Garn.

Hen enw yn yr ardal hon o glogwyn a ymwelwyd ag ef i gael darganfyddiadau botanegol oedd Trigfylchau, mae Edward Lhuyd yn sôn am '*near or one of the Tregvylchau or Treiglfulchau*', tra ym 1798 mae J Evans yn gosod yr enw'n gadarn rhwng Llyn Cŵn a Llyn Idwal. Os yw'n enw ar gyfer y clogwyn, yna gallai'r *tri* 'tri' + *cyf*- 'rhagddodiad cryfhaol' + *bylchau* 'torriadau, holltau' fod yn berthnasol i'r tri agendor fertigol amlwg yn y clogwyn. Fodd bynnag, mae yna hefyd hollt amlwg Twll Du yn ogystal â dwy linell groeslinol sy'n arwain i fyny i'r copa; un i fyny i'r dde, y llall i fyny i'r chwith. Gallai'r rhain fod y tri bwlch, neu oes defnydd o'r elfen *try*- 'i raddau helaeth' yn lle *tri*?

Clogwyn y Grochan SH 622572

Enw wedi'i wneud yw hwn, yr enw a ddefnyddir yn lleol ar un adeg oedd Craig y Geifr yn unig. Mae'n debyg mai enw a wneid yn y 1930au yw *clogwyn* + *y* + *grochan* 'callor'; er mwyn osgoi dryswch gyda chlogwyni eraill gydag enwau tebyg.

Clogwyn y Tarw SH 650596

Wrth edrych i lawr o lechweddau Pen yr Ole Wen, grib uwch y clogwyn yn edrych yn debyg i gefn tarw sy'n ymosod, gyda'r clogwyn fel y talcen a'r cyrn. Roedd teirw yn cael eu parchu ym mytheoleg Geltaidd am eu nerth a'u hymddygiad ymosodol. Mae'r gair *tarw*, yn tarddu o'r Indo Ewropeaidd **tawros* 'tarw' fel y mae'r Gauleg **tarvos*, **taruos* 'tarw', Hen Wyddeleg **tarb*. Fe welir graig arall

o'r enw **Clogwyn Tarw 619577**, ond nid yw'r enw ar fapiau'r AO.

Craig Cwrwgl SH 616615

Cwrwgl 'cwch bach crwn' ar un adeg yn gyffredin iawn ar afonydd a llynnoedd Cymru. A'i enw sy'n dynodi ffurf powlennog peirannau rhewlifol yn hytrach na chyfeiriad at y chwedl ynglŷn â'r morynion yn y cwch.

Craig Ddu SH 619574

Mae'r graig hon yn un *du* 'tywyll' iawn; oherwydd y gwlybanaeth parhaus mae'r dwr, chen du a mwsogl yn rhoi staen du i'r graig. Yn ystod cyfnodau o law trwm, mae nifer o raeadrau yn arllwys i lawr wyneb y clogwyn.

Creigiau'r Dena SH 667602

Mae'r nant islaw gyda'r enw *Dena(u)* 'tenau, main' o bob tebyg, a mae'r clogwyn wedi derbyn ei enw.

Dinas SH 615586

Yn uchel uwchben pentrefan Nant Peris mae'n ddigon posibl y bu yna *ddinas* 'cadarnle' fechan ar ben y sbardun serth. Efallai dim ond lloches mewn cyfnod o ymryson oedd yna yn y lleoliad hwn. Mae archeolegwyr yn dod o hyd i fwy o fryngaerau o wahanol feintiau drwy'r amser, mae mwy o dystiolaeth hefyd bod pobl yn byw ynddynt yn barhaol.

Dinas y Gromlech SH 629569

Cromlech yw'r beddrod gyda thri neu bedwar carreg enfawr wedi'u gosod ar eu sefyll, ar gyfer carreg anferth arall syn cael e'i osod ar eu traws. Credir bod yr enw *crom* 'plyg, crog' + *llech* 'slab, carreg' yn dynodi natur fwaog yr adeiladaeth, neu o leiaf y twmpath o ddaear yn eu cuddio. Ond, rhaid nodi mai'r cerrig mawrion yn y dyffryn o dan y clogwyn, wrth ymyl y ffordd, oedd y Cromlech yn wreiddiol. Credwyd eu bod yn gerrig allor, man aberth dynol y Derwyddon. Mae'n bosibl mai un ffurf gynnar oedd Y Gromlech, roedd y mapiau AO cynnar yn dangos y ffurf Cromlech yn 1838.

Drws Nodded SH 671585

Enw hwyr yn ôl pob tebyg, mae'r elfen gychwynnol braidd yn rhyfedd oherwydd ei leoliad; *drws* 'mynedfa, agoriad, pas' + *nodded* 'cysgod'. Fe ellid dod o hyd i gysgod o dan orchudd enfawr y to trawiadol.

Esgair Fawr SH 619584

Nid yw hwn wedi'i enwi ar y map AO presennol, yn syml, *esgair* 'cefnen' + *mawr* 'eang' yw hwn. Os na wneir ymdrech i gofnodi'r enwau, enwedig y rhai a dybir yn gyffredin, yna mae'n debygol y bydd yr enwau hyn yn cael eu colli am byth.

Esgair Felen SH 633579

Esgair 'cefnen' + *felen* 'ffurf fenywaidd y gair melyn'. Nid yw'r clogwyn amlwg hwn, sy'n uchel i fyny ar ochrau'r Gluderau yn felyn cywir, pan yn sych mae lliw frowngoch iddo. Esgair-felen 1838 AO.

Esgair Lwyd SH 621582

Mae'r esgair hon yn esgair eithaf serth a chreigiog, gyda llawer o wynebau clogwyni bach, ac mae'r graig ymwithiol yn rhoi'r lliw llwyd.

Esgair Maen Gwyn SH 636564

Esgair 'cefnen' + maen '*craig*' + gwyn, yn lleol 'esgar, ysgar' yw'r enwau ar lafar. Roedd y clogwyn

yn cael ei adnabod fel Scimitar Ridge i ddringwyr ar un adeg, oherwydd ei ffurf arbennig; mae'r graig yn wynnach ar ochr arall yr hafn fawr.

Gallt yr Ogof SH 693594

Mae gogof yn ffurf amrywiol ar y gair *ogof* 'ceudod'. Ystyr gwreiddiol y gair gallt oedd am lethr coediog; mae hyn yn dal i fod yn berthnasol ymhellach i'r De, ond yng Ngogledd Cymru datblygodd y term i ddisgrifio sbardun neu glogwyn. Fodd bynnag, roedd y graig yn eithaf coediog ar un adeg, mae coed dal ar gael yno. Gallt-y-gogo 1838 AO.

Rhiwiau'r Caws SH 645589

Cofnodir yr enw Rhiwiau'r Caws yn ddyddlyfr Botanegol Samuel Brewer yn 1762; Rhiwiau '*llethrau*' + *caws* 'ceulfran llaeth'; Mae'n debyg cyfeirio at y gwythiennau cwarts sy'n croesi ardaloedd uchaf y graig. Ceir yr enw Llwybr Caws yma hefyd, y lwybr yw'r palmant cwarts trawiadol ar waelod y clogwyn uchaf o dan y Gluder Fawr. Mae'r cyfeiriadau at gaws yn cael eu cryfhau gan ganfyddiad o natur lechog y clogwyn hwn; mae'n debyg i ddarnau lletem enfawr o gaws, un ar ben y llall.

Y Galan SH 633621

Cal, *cala* 'pidyn' yn gysylltiedig â'r Gernyweg *kal*, Llydaweg *kalc'h* o'r gwreiddyn **qel* 'pigo'. Y Galan 1888 AO 6".